

Lana Paćuka, *Ženski identiteti u muzičkom životu austrougarskog Sarajeva*. Sarajevo: Muzička akademija – Institut za muzikologiju, 2019, 189.

Knjiga *Ženski identiteti u muzičkom životu austrougarskog Sarajeva* dr. Lane Paćuka, profesorice na Muzičkoj akademiji Univerziteta u Sarajevu, rezultat je višegodišnjeg istraživanja historije muzike austrougarskog perioda. Autorica je u okviru doktorskog istraživanja koje je rezultiralo disertacijom *Muzički život u Sarajevu u periodu Austro-Ugarske uprave (1878–1918)* prepoznala ulogu i značaj žena koje su krajem 19. i početkom 20. stoljeća činile okosnicu muzičkog života Sarajeva, te nakon naknadnih istraživanja javnosti na uvid ponudila naučnu monografiju koja se bavi ženskim identitetima, fenomenom koji u bosanskohercegovačkoj muzikologiji dosada nije sistematski obrađivan.

Knjiga broji 189 stranica i sastoji se od osam poglavlja uz sadržaj, zahvalu i popis izvora fotografija na početku teksta. Glavni tekst ima 146 stranica i pored uvodnog teksta (11-16) i Zaključka (151-156)

obuhvata tri velike glave sa više kraćih poglavlja (17-150). Pored navedenog, knjiga sadrži Summary (157-162), popis izvora i literature (163-176) i Index imena (177-189). Kritički aparat dat je u ujednačenoj formi i obuhvata 358 napomena (*footnotes*). Tekst je obogaćen s 38 fotografija istaknutih pojedinaca, dokumenata, partitura, naslovnica časopisa, plakata i sl. koje svrsishodno nadopunjuju tekst.

U uvodnom dijelu, naslovljenom kao *Uvod: metodološki okviri*, autorica definira cilj i hipotezu istraživanja prema kojoj su žene bile glavne nositeljice umjetničke prakse na polju muzike posebno: „Potisnute u okvire svojih domova, žene pokušavaju iskazati svoj identitet kroz dozvoljene izraze kreativnosti u koje je, između ostalog, bila upletena i muzika“ (str. 15). Glavni cilj odredio je zadatke istraživanja: pronalazak i obrada izvora o djelatnosti žena u muzičkom životu austrougarskog Sarajeva s posebnim

fokusom na primarne izvore, kritička analiza i interpretacija izvora i kreiranje slike o muzičkoj kulturi austrougarskog Sarajeva (str. 15).

Glavni dio teksta podijeljen je na tri glave s većim brojem poglavlja i potpoglavlja. U glavi pod naslovom *Društveno-politički i kulturni konteksti: BiH i Sarajevo u periodu austrougarske uprave (1878–1918)* autorica stvara okvir za lakše razumijevanje političko-administrativnih i društveno-ekonomskih prilika u kojima se kulturni život odvijao, s posebnim fokusom na uspostavljanje novih kulturnih modela koji su omogućili razvoj muzičkog života zapadnoevropskog tipa. Definiiranje ključnih događaja društvenih, ekonomskih i kulturnih promjena omogućava bolje razumijevanje i tumačenje predmeta istraživanja. Bliži uvod predmetu istraživanja dat je u glavi naslovljenoj *O društveno-sociološkom položaju bosanskohercegovačke žene s kraja 19. i početka 20. stoljeća*. Autorica na temelju relevantne literature o problemu rodni uloga opisuje ulogu koju su istaknute kulturne i društvene radnice kao što su Staka Skenderova, Miss Paulina Irby, Miss Georgina Muir

Mackenzie, Stoja Kašiković, Jelica Belović Bernadzikowska i Umihana Čuvidina imale u borbi za bolji položaj žena u bosanskohercegovačkom društvu.

U centralnom dijelu knjige, četvrtoj glavi po kojoj je monografija dobila ime, dr. Paćuka prepoznaje važnost definiranja pojmova potrebnih za razumijevanje istraživačkog problema te na temelju relevantne literature objašnjava pojmove kao što su „identitet“, „rodni identitet“, „ženski identiteti“, ali i način na koji identiteti oblikuju društvenu sredinu. U dva poglavlja *Sfere ispoljavanja privatnog ženskog identiteta – muziciranje u okrilju salona* i *Sfere ispoljavanja javnog ženskog identiteta: amaterski i profesionalni aspekti muzičkog života* podijeljena u više kraćih potpoglavlja, autorica analizira raznovrsne segmente ispoljavanja ženskih identiteta u privatnom i javnom prostoru kulturnog života. Takva klasifikacija omogućila je pregled i analizu raznovrsnih aktivnosti, ali i propitivanje mjesta i uloge žena u muzičkom životu austrougarskog Sarajeva. Autorica navodi primjere angažmana žena u organizaciji salonskih druženja i muzičkih

sijela uglednih sarajevskih, mahom doseljeničkih porodica, zaključujući da je privatni ženski identitet – koji se ispoljava u krugu porodičnog doma, a uslovljen je društvenim konvencijama – jedan od ključnih faktora implementacije zapadno-evropskog modela muzičke kulture u Bosni i Hercegovini: „U datom procesu koji se odnosio na implementiranje iste odlučujuću ulogu imale su žene – supruge austrougarskih službenika, koje su putem svakodnevnog kućnog muziciranja te priređivanja druženja i sijela direktno utjecale na stvaranje tla pogodnog za širenje, razvoj i integrisanje evropski orijentiranih muzičkih tokova“ (str. 62). Autorica zaključuje da se začeci muzičkog života zapadnoevropskog tipa nalaze upravo u vidovima muziciranja u krugu porodice, dekorativnom muzičkom odgoju i obrazovanju djevojaka, a zatim i salonskim druženjima i muzičkim sijelima.

Poglavlje o amaterskim i profesionalnim aspektima donosi pregled aktivnosti žena u kulturno-prosvjetnim, potpornim i amaterskim muzičkim udruženjima, odnosno zastupljenosti žena u koncertnim

aktivnostima, muzičkoj pedagogiji, kompozitorstvu i muzičkoj publicistici. Ulogu žena u kulturno-prosvjetnim i potpornim udruženjima, kao i pjevačkim, tamburaškim i muzičkim društvima, autorica smatra produženim ogrankom kućnog aspekta djelovanja vođen brigom o drugome. Tako nastaju Gospojinsko društvo, Dobrotvorna zadruga *Srpkinja*, Kolo srpskih sestara, Žensko cionističko udruženje *Moriah* i dr. Žene su sve češće prisutne u aktivnostima nacionalnih kulturno-prosvjetnih udruženja koja nisu bila isključivo ženska (*Prosvjeta*, *Gajret*, *Napredak* i dr.) gdje se u sve većem broju uključuju u rad muzičkih sekcija: „Djevojke su u svrsishodnom pokazivanju na koncertnom podiju dobivale na značaju u javnim kontekstima, te su neke od njih izgradile i reputaciju diletantkinja, čije su pjevačke i sviračke sposobnosti doprinosile uspjehu humanitarnih zabava“ (str. 92). Amatersko muzičko djelovanje, model uspostavljen u privatnom, prenesen je u javni kulturni prostor, stoga se mnoga imena akterica opisanih muzičkih događaja otkrivaju u publicističkim napisima

onovremene štampe (Radmila Kaluđerić Kraljević, Bianca Salom, Zlata Haraminčić, Laura Levi i dr.).

U potpoglavlju *Žene u profesionalnim aspektima muzičkog života* opisan je profesionalni angažman umjetnica koje se u muzičkom životu pojavljuju kao interpretatorke, nastavnice muzike, kompozitorice i muzičke spisateljice. Autorica polazi od stanovišta da je položaj žene u profesionalnim muzičkim okvirima bio pod utjecajem unaprijed utvrđenih društvenih normi, međutim to područje, za razliku od drugih, kao što su npr. politika ili privreda, pruža veću slobodu za javno djelovanje: „Muzika je predstavljala prostor u kome su manje-više mogle izraziti svoje kreativne potrebe, pa je profesionalno bavljenje njome smatrano donekle prihvatljivim, jer je bilo u direktnoj vezi sa privatnom sferom ženske pojavnosti“ (str. 104). Iako je profesionalna muzička djelatnost u ovom periodu u povojima, broj žena koje su se profesionalno bavile muzikom vremenom raste, a kao posebno aktivne izdvajaju se violinstica Blanda Höller, pijanistica Ljuba Ljubica Lajer Pejanović i pjevačica Emilia Mila Löewe.

Posebno potpoglavlje posvećeno je nastavnicama muzike čija je djelatnost, prema riječima autorice, „jedan od ključnih stubova razvoja profesionalne muzičke djelatnosti“ (str. 126). Opisana je djelatnost nastavnica u opšteobrazovnim institucijama (Viša djevojačka škola u *Zavodu sv. Josipa*, Viša škola pri redu *Milosrdnih sestara*, Viša državna djevojačka škola), a u posebnom potpoglavlju i značajna praksa privatnih učiteljica muzike.

Nastojeći da muzičku djelatnost žena sagleda u opštem kontekstu razvoja muzičke kulture, koji osim reproduktivne i pedagoške podrazumijeva i produktivnu tj. kompozitorsku praksu i publicističku djelatnost, autorica analizira djelatnost prvih kompozitorica (Milena Mrazović-Preindlsberger i Mara Matějovska) i muzičkih spisateljica (Zlatica Belohlavek-Korač i Jelica Belović-Bernadzikowska), te zaključuje da su njihovi radovi, „u kontekstima evropske i svjetske muzičke historije jedva vidljivi“, značajni tragovi afirmacije zapadnoevropske muzičke kulture u Bosni i Hercegovini (str. 142).

Dr. Lana Paćuka definirala je i protumačila brojne pojmove značajne za razumijevanje muzičkog života austrougarskog perioda kao što su „dekorativno muzičko obrazovanje“, „salonska muzika“, „muzički salon“, „muzika a la franca café“, „schrammel ansambli“ i sl. te „otkrila“ desetine do sada malo znanih ili neznanih imena žena koje su na amaterskom ili profesionalnom nivou kreirale muzički život grada trasirajući put institucionalnog razvoja muzičke kulture Sarajeva, kao što su: Mina-Wilhemina Despić, Milena Mrazović Preindlsberger, Vilma pl. Kallay, Mara Matějovska, Radmila Kaluđerčić Kraljević, Zlata Haraminčić Bosanac, Blanda Höller, Ljuba-Ljubica Lajer Pajanović, Emilia Mila Löewe, Marianna Frank, Ema pl. Farkaš, Valerija Mayerhoffer, Milica Korenić, Marija Sam, Zlatica Belohlavek-Korač, Jelica Belović Bernadzikowska i mnoge druge. Autorica je na temelju primarnih, u bosanskohercegovačkoj muzikologiji dosada nepoznatih izvora, rekonstruirala segmente muzičkog života austrougarskog Sarajeva u okvirima rodni studija koje

su primarni metodološki obrazac. Historiografski pristup omogućio je otkrivanje mnoštva novih činjenica o muzičkom životu Sarajeva datog perioda čime su postavljeni čvrsti temelji za dalja istraživanja navedenog razdoblja. O temeljitosti istraživanja govori popis izvora i literature uobličen kao sedmo poglavlje koje pruža uvid u respektabilan broj korištenih arhivskih fondova u Bosni i Hercegovini (Arhiv Bosne i Hercegovine, Historijski arhiv Sarajevo, Muzej grada Sarajeva), Hrvatskoj (Hrvatski glazbeni zavod, Arhiv Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku), Srbiji (Narodna biblioteka Srbije), Austriji (Österreichische Nationalbibliothek, Wienbibliothek im Rathaus, Österreichisches Staatsarchiv). Važan izvor podataka su online arhivi (University of Oxford: The Bodleian Library, Online Archive of California) i periodika austrougarskog razdoblja (*Hrvatski dnevnik*, *Srpska riječ*, *Sarajevski list*, *Bosnische post*, *Sarajevoer Tagblatt* i dr.). Relevantna sekundarna literatura opšteg i specijalističkog karaktera omogućila je kontekstualizaciju istraživačkog problema u regionalnim i evropskim okvirima.

Monografija *Ženski identiteti u muzičkom životu austrougarskog Sarajeva* obrađuje u bosanskohercegovačkoj muzikologiji zanemarenu, ali u širim okvirima aktualnu temu koja omogućava bolje razumijevanje kulturnih tokova u austrougarskom periodu Sarajeva, odnosno uloge žena, nositeljica muzičkog života navedenog perioda. Štaviše, monografija baca potpuno novo svjetlo na shvatanje historije muzike

navedenog razdoblja, što monografiju čini fundamentalnim tekstom kada je u pitanju razumijevanje historijske logike razvoja muzičkog života u Bosni i Hercegovini. Iako je namijenjena naučnoj javnosti, tekst je pregledan i lagano prohodiv te stoga koristan i široj javnosti koja se interesuje za kulturnu historiju Bosne i Hercegovine.

Fatima Hadžić

Robert Gerwarth, *Pobijeđeni: Zašto nije završio Prvi svjetski rat, 1917–1923*. Zagreb: Vuković & Runjić, 2018, 428.

Prvi svjetski rat je iza sebe ostavio pustoš diljem Evrope. Posebno su bile pogođene države na bojišnicama kao što su Francuska, Belgija, Njemačka, Italija, Rusija, Austro-Ugarska, Bugarska i Osmansko Carstvo. A među njima su najviše bile pogođene one zemlje koje su izgubile rat. Pored pretrpljenih teškoća i gubitaka u ljudstvu i imovini, gubitničke zemlje su morale platiti ratnu odštetu pobjednicama te se obavezati i pokoriti određeni

uvjetima koje su zahtijevale pobjednice. Upravo su posljedice ove politike i dešavanja u gubitničkim državama, ali i u nekim koje su pripadale pobjedničkom taboru, u fokusu djela Roberta Gerwartha pod nazivom *Pobijeđeni: Zašto nije završio Prvi svjetski rat 1917–1923*. Glavni zadatak koji autor postavlja u svome tekstu je da prikaže kako je zbog velikih promjena i nesigurnosti u budućnost došlo do velikog nasilja u Evropi nakon Prvog svjet-